

فهرست

سخنی با خواننده ۷

بخش اول: کلیات

ویژگی های عام پژوهش ۱۱ / انواع پژوهش دانشگاهی ۱۲ / یکم، پژوهش های روشنگرانه یا موضوع محور ۱۲ / دوّم، پژوهش های قانع کننده یا مسأله محور ۱۵ / سوّم، پژوهش های ترکیبی ۱۸ / رویکرد دانشگاهی در مطالعات دینی ۲۳

بخش دوّم: صورت پژوهش

مقاله یک پاراگرافی ۳۰ / مثال ۳۱ / انواع مؤید ۳۲ / مثال ۳۲ / داده های آماری ۳۳ / نقل قول ۳۵ / استدلال ۴۰ / مثال ۴۴ / تمرین ۴۵ / ماهیت پاراگراف ۴۶ / ویژگی های کلی جمله اصلی ۴۶ / ویژگی های تفصیلی جمله اصلی ۴۸ / ۱. موضوعی محدود و محمولی دقیق ۵۱ / ۲. وحدت موضوعی ۵۱ / تمرین ۵۲ / ۳. انسجام یا یکپارچگی ۵۳ / توضیح مؤیدها ۵۳ / یادآوری ۵۳ / استفاده به جا از پیوندها یا علائم راهنما ۵۵ / تمرین ۵۸ / شیوه تکیه پاراگراف ۶۱ / ساختن جمله فرعی ۶۳ / چرا؟ ۶۳ / چگونه؟ ۶۴ / کی؟ ۶۶ / تمرین ۶۷ / مقاله پنج پاراگرافی ۶۸ / مقدمه ۶۹ / پاراگراف های میانی ۷۱ / نتیجه ۷۲ / مثال مقاله پنج پاراگرافی ۷۳ / تمرین ۷۴ / پژوهش هایی با بیش از پنج پاراگراف ۷۷ / مثال ۸۱ / شیوه خلاصه کردن اثر معیار و دانشگاهی ۸۳ / تمرین ۸۴ / روش تهیه پیشنهاد تحقیق (پروپوزال) ۸۵ / بیان مسأله ۸۶ / سؤال های

تحقیق ۸۷ / پیشینه ۸۸ / فهرست منابع ۸۸ / روش تحقیق ۸۸ / فهرست پیشنهادی محتوای پژوهش ۸۹ / جدول زمان‌بندی ۹۰ / الگوهای مختلف در نگارش پژوهش ۹۱ / فرآیندی ۹۱ / طبقه‌بندی ۹۳ / مقایسه و مقابله ۹۸ / علت و معلول ۹۹

بخش سوم: محتوای پژوهش

اهمیت و ماهیت محتوا ۱۰۵ / چه بخوانیم؟ ۱۰۹ / منابع ۱۱۲ / آغاز نگارش ۱۱۸ / نوشتن و دوباره نوشتن ۱۱۹ / خواندن نهایی ۱۲۱ / مستند ساختن متن ۱۲۳ / پرهیز از سرقت ادبی ۱۲۴ / مواجهه با متون قدیم یا کلاسیک ۱۲۵ / اجتناب از آثار غیر معیار ۱۳۰ / نشانه‌های تحقیق غیر معیار ۱۳۱ / ۱. التزام پیشینی ۱۳۲ / ۲. تنبلی فکری ۱۳۳ / ۳. تمسک به ملاحظات شخصی ۱۳۴ / ۴. کاریکاتورسازی ۱۳۴ / ۵. حذف نشانی‌ها ۱۳۶ / ۶. استفاده از منابع و شواهد گزینشی ۱۳۷ / ۷. مستندسازی‌های غلط ۱۳۸ / ۸. استناد به رأی افراد موجه ۱۳۹ / ۹. ایجاد حالت‌های دوگانه غلط‌انداز ۱۴۰ / ۱۰. مغالطه تساوی همبستگی با علیت ۱۴۱ / ۱۱. استناد به تجربه شخصی و معلومات فردی ۱۴۲ / ۱۲. استناد به فهم متعارف و امر بدیهی ۱۴۲ / ۱۳. استفاده از دلیل سکوت ۱۴۳ / ۱۴. مواجه شدن با امر ممکن به عنوان امر ثابت شده ۱۴۵

نقد پژوهش ۱۴۷
منابع ۱۵۱

سخنی با خواننده

این کتاب برای علاقمندان به نگارش آثار معیار (استاندارد) در رشته‌های مختلف تهیه شده، هر چند مثال‌ها فقط از رشته‌های علوم انسانی و به ویژه رشته‌های مطالعات اسلامی است. استادان با توصیه این کتاب به دانشجویان قبل از نگارش مقاله‌های تحقیقاتی و به خصوص پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکتری می‌توانند در وقت خویش صرفه‌جویی کنند. این اثر به دانشجویان کمک می‌کند تا با لحاظ معیارهای علمی، تحقیقات خود را عالمانه و در عین حال ساده‌تر به انجام برسانند و با در نظر گرفتن همین معیارها آثار دیگران را ارزیابی کنند و نیز کتاب‌ها و مقالات برتر را از نوشته‌های کم‌اثر، دارای مغالطه و پرگویی‌های بی‌حاصل، تمییز دهند. روش معرفی شده در نوشتن پژوهش‌ها در این کتاب یکی از روش‌های رایج در دنیاست و به تولید و گسترش دانش در زمینه‌های مختلف کمک می‌کند.

در باره شیوه نوشتن پژوهش دانشگاهی¹ (آکادمیک) کتاب‌های فراوان به انگلیسی وجود دارد. علاقمندان به تحصیل در دانشگاه‌های معتبر خارج کشور که نیازمند گذراندن دوره‌های آموزش زبان می‌شوند کم و بیش در بخش «نگارش» این دوره‌ها با شیوه معیار نوشتن آشنا می‌شوند. در طراحی ساختار اصلی این کتاب کوشیده‌ام از چند نمونه آثار انگلیسی که با قلمرو علوم انسانی و مطالعات اسلامی در زمینه نگارش پژوهش متناسب‌تر بوده‌اند، استفاده کنم. مشخصات کتابشناختی این آثار در فهرست منابع آمده‌است. مثال‌ها غالباً از نگارنده است جز مواردی که در پانویس به منبع آن اشاره کرده‌ام. تجربه تحصیلی‌ام در حوزه علمیه قم و بعد در دانشگاه‌های داخل و خارج کشور و درس‌هایی که از استادان خود فرا گرفته‌ام گواه این نکته است که فقدان آثاری در قلمرو راهنمای نگارش برای دانشجویان و طلاب تا چه اندازه موجب سردرگمی و اتلاف وقت می‌شود. بی‌توجهی به اهمیت روش تحقیق و روش نگارش معیار به ویژه در رشته‌های علوم انسانی و مطالعات اسلامی از جمله علل رکود این علوم در سرزمین ماست و موجب افزایش کارهای تکراری و اغلب بی‌حاصل در این قلمروها شده‌است. بسیار شنیده می‌شود که «رعایت اصول ساماندهی اطلاعات، شیوه نگارش و معیارهای تحقیق صرفاً اموری ظاهری و صوری‌اند و چندان اهمیت ندارند»، ولی خواهیم دید که تا روش تحقیق و شیوه ارائه آن به سامان نباشد، طرح نظریه‌های جدید، فهم و بیان نظریه‌های قدیم و نقد آنها ممکن نخواهد بود.

¹ در این کتاب مراد از اصطلاح «دانشگاهی» در ترجمه «آکادمیک»، پژوهش معیار و منضبطی است که به بسط و پیشرفت دانش در یک رشته کمک دهد؛ خواه آن تحقیق در دانشگاه انجام شود، خواه در حوزه‌های علمیه و خواه در هر مکان دیگری.

بسیاری از آثار موجود فارسی در زمینه روش تحقیق و راهنمای نگارش پژوهش‌های دانشگاهی دارای دو اشکال‌اند. اول، غالب آن‌ها به جای پرداختن به چگونگی سامان دادن اطلاعات و شیوه پیش‌بردن تحقیق دارای مطالبی هستند که یا دانستن آن‌ها لازم است ولی کافی نیست، مانند چگونگی تهیه فیش‌های تحقیقاتی، چگونگی گردش کار طرح تحقیق در دانشکده، نکات ویرایشی و پرداختن بیش از اندازه به مقدمات روش تحقیق، یا آن که گزارشگر مباحث نظری در باره روش تحقیق‌اند، و اگر مبهم و غلط بیان نشده باشند، برای کسانی مناسب‌اند که به فلسفه روش تحقیق علاقه‌مندند. دوم، غالب این آثار از شیوه‌های تحقیق در علوم تجربی طبیعی و علوم تجربی انسانی تبعیت می‌کنند و برای دانشجویان رشته‌های دیگر مفید نیستند. هنوز در اکثر دانشکده‌های علوم انسانی به طور عام و الهیات و ادبیات به طور خاص پروپوزال^۲، (پیشنهاد تحقیق) براساس روش تحقیق در علوم تجربی و فنی مهندسی طراحی شده‌اند و از این رو برخی پرسش‌ها برای دانشجویان غیر این رشته‌ها بی‌معناست و بی‌پاسخ می‌ماند.

این کتاب برای نگارش پژوهش‌ها چارچوبی عرضه می‌کند تا نویسنده بتواند اولاً، ادعای خود را شفاف و مستدل بیان کند. ثانیاً، اطلاعات به دست آمده را سامان دهد و در قالب معینی به خواننده ارائه کند و از نوشتن مطالب بی‌ارتباط با موضوع و تکراری در اثر خود بپرهیزد. ثالثاً، به اهمیت تفکیک منابع دست اول (مثل منابع تاریخی- حدیثی قدیم، گزارش شاهدان عینی یک حادثه، یا مصاحبه با آن‌ها و روزنامه‌های یک دوره زمانی خاص)، منابع دست دوم (کتاب‌ها و مقاله‌های دانشگاهی تألیف شده بر پایه منابع دست اول)، و منابع غیر معتبر و آثار صرفاً تبلیغی و جانبدارانه پی ببرد. البته ممکن است در تعیین معیارها برای منابع دست اول و دوم بین استادان اختلاف نظر وجود داشته باشد ولی مهم تفکیک این دو گروه از منابع است.

با لحاظ این نکته که اکثر دانشجویان وقت کافی و حوصله خواندن آثار حجیم را ندارند، کوشیده‌ام مطالب را بسیار مختصر ارائه کنم. بخش اول به چند ویژگی عام پژوهش و انواع آن در زمینه‌های علوم انسانی و اجتماعی اختصاص داده شده‌است. از آنجا که غالب مثال‌ها از قلمرو مطالعات اسلامی انتخاب شده‌اند، مناسب دیده‌ام در این بخش تفاوت رویکرد دانشگاهی و غیر دانشگاهی در پژوهش دینی را توضیح دهم. در بخش دوم، با عنوان «صورت»، شیوه سامان دهی اطلاعات و معیار سازی صورت پژوهش در مقاله‌ها، رساله‌ها، کتاب‌ها، و شیوه تهیه پروپوزال، شیوه خلاصه کردن یک اثر و الگوهای مختلف در نوشتن پژوهش‌ها توضیح داده شده‌است. در بخش سوم، با عنوان «محتوا»، نکته‌های ضروری مربوط به انتخاب موضوع، بیان محتوا، انتخاب روش و منابع تحقیق

² Proposal

ارائه شده‌است. در همین بخش چهارده نشانه اثر غیر معیار شمرده شده‌است تا این دست آثار را بشناسیم، به آنها اعتماد نکنیم و خود نیز تولید کننده چنین آثاری نباشیم. در انتهای این بخش، چند نکته در باب شیوه نقد به لحاظ صورت، محتوا و منبع آمده‌است.

توجه به این نکته مهم است که روش تحقیق با روش نگارش تحقیق یکی نیست ولی نوشتن به سبک دانشگاهی خود فرآیند تحقیقی است که نحوه فکر کردن را سامان می‌دهد و به محقق فرصت می‌دهد تا نظریه‌های مختلف را ارزیابی کند و از دیدگاه‌های نادر هم با خبر باشد. این سبک نوشتن راهی برای یافتن حقیقت و یکی از بهترین راه‌ها برای احاطه بر یک موضوع و محقق شدن در آن است. آن دیدگاه وسیع و نزدیک شدن به حقیقت که در سایه نوشتن مقاله و رساله دانشگاهی به دست می‌آورد بیش از پاداش تلاش شماس است.

مطالب این کتاب را قبل از انتشار در کارگاه‌های یک روزه و در طول ترم تحصیلی دانشگاهی بارها تدریس کرده‌ام و هر بار با کمک دانشجویان به نکته‌ای جدید دست یافتم و از این رو سپاسگزار و مدیون همه آن‌ها هستم. از دوستانم آقایان استاد دکتر هادی عالم زاده، دکتر مالک حسینی، هومن پناهنده و اسماعیل باغستانی که بر من منت گذاشتند و با مطالعه این اثر و ارائه نکته‌های خود در روشن‌تر و دقیق‌تر شدن مطالب به سهم خود نقش داشتند، سپاس ویژه دارم؛ در عین حال مسئولیت هر خطایی بر عهده خودم است.

خرداد ۱۳۹۳